

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ เป็นการวิจัยที่ต้องศึกษาถึงองค์ประกอบพื้นฐานและกระบวนการที่ส่งเสริมให้การจัดการศึกษามีคุณภาพ หรือมีอะไรเป็นปัญหาและอุปสรรคในการจัดการศึกษาตลอดจนวิธีการแก้ปัญหา การศึกษาครั้งนี้ถือเป็นการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมและตั้งอยู่บนสมมุติฐานที่ว่า พฤติกรรมของมนุษย์เป็นพฤติกรรมที่มีแบบแผนสามารถศึกษาได้ ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) เป็นวิธีการศึกษาที่เหมาะสมมากที่สุด เพื่อให้เข้าถึงความจริงในโลกเชิงประจักษ์ การวิจัยเชิงคุณภาพเป็นการแสวงหาความรู้โดยการพิจารณา ปรากฏการณ์ทางสังคมจากสภาพแวดล้อม ตามความเป็นจริงในทุกมิติ เพื่อหาความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์กับสภาพแวดล้อมนั้น โดยใช้ข้อมูลในด้านความรู้สึกนึกคิด ความหมาย ค่านิยมหรืออุดมการณ์ของบุคคลและใช้เวลาในการศึกษาติดตาม 7 เดือน ใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ และสัมภาษณ์แบบเจาะลึก เป็นวิธีหลักในการเก็บรวบรวมข้อมูล เน้นการวิเคราะห์ข้อมูลโดยตีความสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย โดยมีขั้นตอนในการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. เหตุผลในการเลือกโรงเรียนที่ใช้ศึกษา

ผู้วิจัยเลือกโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา ที่จัดการศึกษาได้อย่างมีคุณภาพตามเกณฑ์มาตรฐาน 1 โรงเรียน และโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษาที่จัดการศึกษาไม่ได้คุณภาพตามเกณฑ์มาตรฐานอีก 1 โรงเรียน ซึ่งโรงเรียนทั้งสองอยู่ในสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดหนองบัวลำภู

1.1 การเลือกโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา เนื่องจากโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา เป็นโรงเรียนที่มีภาระรับผิดชอบในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานให้กับสมาชิกในชุมชน ตั้งแต่ชั้นอนุบาลจนถึงมัธยมศึกษาตอนต้น ซึ่งถือว่าเป็นหน้าที่อันสำคัญยิ่ง คุณภาพของคนในชุมชนจะเป็นอย่างไรย่อมขึ้นอยู่กับการจัดการศึกษาในระดับนี้เป็นอันมาก

1.2 การเลือกโรงเรียนที่จัดการศึกษาได้คุณภาพตามเกณฑ์มาตรฐานกับโรงเรียนที่จัดการศึกษาไม่ได้คุณภาพตามเกณฑ์มาตรฐาน ในสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอเดียวกัน เนื่องจากอยู่ในสภาพแวดล้อมเดียวกัน มีปัจจัยป้อนเข้าเท่ากันเพื่อเป็นการกำจัดตัวแปรภายนอก (Extraneous variables) (สุภางค์ จันทวานิช, 2531, หน้า 3) ในการวิจัยซึ่งจะทำให้เกิดความแม่นยำ ตรงภายในและช่วยให้ข้อค้นพบมีความหมาย

1.3 การเลือกโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดหนองบัวลำภู เนื่องจากการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยต้องเข้าไปเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และใช้เวลาในการศึกษานานถึง 7 เดือน ซึ่งต้องใช้ผู้วิจัยที่เข้าใจในภาษาท้องถิ่นนั้นได้เป็นอย่างดีและคุ้นเคยกับวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นนั้น ๆ ซึ่งเป็นการง่ายในการสร้างความสัมพันธ์อันดี เพื่อให้เข้าถึงข้อมูลได้ดี ผู้วิจัยซึ่งเป็นคนท้องถิ่นนี้ จึงเลือกที่จะศึกษาในพื้นที่ดังกล่าว

นอกจากเหตุผลที่กล่าวมาทั้งหมดแล้วนั้น ผู้วิจัยยังพิจารณาในแง่ความสะดวก ของการคมนาคม ติดต่อกับที่พักอาศัยและความปลอดภัยอีกด้วย

2. การเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูล มีวิธีการเลือกหลายวิธี ดังนี้

2.1 กลุ่มผู้บริหารโรงเรียน ผู้นำหมู่บ้าน (ผู้ใหญ่บ้านและกรรมการโรงเรียน) ได้มาพร้อมกับการเลือกโรงเรียนทั้งสองแห่ง นั่นคือ อาจารย์ใหญ่และผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่ รวม 4 คน ผู้นำหมู่บ้าน 7 คน

2.2 กลุ่มนักเรียนใช้การสุ่มอย่างง่าย จากทั้งสองโรงเรียน ตั้งแต่ชั้น ป.3 ถึงชั้น ป.6 ชั้นละ 1 คน รวม 14 คน

2.3 ผู้ปกครองสุ่มอย่างง่ายจากนักเรียนในข้อ 2.2 ได้ 6 คน

2.4 หัวหน้าหน่วยศึกษานิเทศก์อำเภอ อาจารย์ใหญ่โรงเรียนอื่นในกลุ่มโรงเรียนเดียวกัน 2 คน ครูที่เคยดำรงตำแหน่งในโรงเรียนที่ทำวิจัย ในระหว่างอาจารย์ใหญ่คนปัจจุบันดำรงตำแหน่งอยู่โรงเรียนละ 1 คน เลือกแบบเจาะจง

2.5 กลุ่มครูผู้สอน เลือกแบบสโนว์บอล (Snowball Sampling) ได้ผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด 27 คน

3. การเตรียมตัวทำงานภาคสนาม

3.1 กำหนดกรอบการสังเกตและแนวคำถามที่จะใช้ในการสัมภาษณ์ โดยเตรียมคำถามไว้กว้าง ๆ ก่อน

3.2 สร้างความสัมพันธ์ (Rapport) กับคณะครู นักเรียนและชาวบ้านให้มากที่สุด ด้วยเทคนิควิธีต่าง ๆ

3.3. เตรียมทำตารางเวลาของการเก็บข้อมูลทั้งสองโรงเรียนไว้คร่าว ๆ แต่เมื่อไปเก็บข้อมูลจริง ได้ปรับเปลี่ยนตารางได้ตามความเหมาะสม

3.4 ทำตารางการใช้เวลาในสนาม โดยกำหนดให้มีการปฏิบัติงานในภาคสนามติดต่อกันเป็นระยะเวลา 7 เดือน โดยเริ่มตั้งแต่เดือนมกราคมจนถึงเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2540

3.5 เตรียมการสัมภาษณ์และอุปกรณ์ที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ สมุดบันทึก แฟ้มรวบรวมข้อมูล

3.6 เตรียมทำแผนที่ (Mapping) ลักษณะทางกายภาพของโรงเรียนและชุมชน เพื่อสะดวกต่อผู้วิจัย

4. การรวบรวมข้อมูลและเครื่องมือที่ใช้

ผู้วิจัยได้กำหนดให้มีการปฏิบัติงานภาคสนามเป็นช่วง ๆ รวมระยะเวลา 7 เดือนคือ นับตั้งแต่เดือนมกราคมจนถึงเดือนกรกฎาคม 2540 เพื่อให้ผู้วิจัยได้เห็นความเป็นไป และสภาพการณ์ของการจัดการศึกษาที่ใกล้เคียงกับความเป็นจริงมากที่สุด อันเป็นพื้นฐานความเข้าใจข้อเท็จจริงที่เกี่ยวกับองค์ประกอบพื้นฐานการจัดการศึกษา ทั้งส่วนที่ปรากฏเห็นได้ชัดและส่วนที่ซ่อนอยู่ของทั้ง 2 โรงเรียน ในการรวบรวมข้อมูลภาคสนามส่วนใหญ่ ได้โดยการสังเกตอย่างมีส่วนร่วมจากการเข้าไปอาศัยอยู่ในหมู่บ้านและอยู่ในโรงเรียนในฐานะครูช่วยสอน ประกอบกับการสัมภาษณ์พูดคุยอย่างไม่เป็นทางการกับบุคคลต่าง ๆ ทั้งในโรงเรียนและในท้องถิ่น ซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายตามที่ได้ระบุไว้แล้วข้างต้น นอกจากการรวบรวมข้อมูลโดยใช้วิธีการศึกษาตามวิธีการทางมานุษยวิทยา ซึ่งมีตัวนักวิจัยเองเป็นเครื่องมือที่สำคัญดังกล่าวแล้ว (สุภางค์ จันทวานิช, 2531, หน้า 3) ผู้วิจัยยังได้ศึกษาจากเอกสาร หลักฐาน และสถิติต่าง ๆ ของทางโรงเรียน และของทางอำเภอ เช่น แบบ ป.01 - ป.05 บันทึกการประชุม แบบรายงานการประเมินผลโรงเรียน

รวมทั้งอำเภอเป็นต้น รวมทั้งได้มีการใช้แบบสอบถามช่วยประกอบการศึกษาข้อมูลบางประเภท ได้แก่ แบบสำรวจสภาพเศรษฐกิจ รายได้รายจ่าย โดยเฉพาะรายจ่ายของผู้ปกครองเกี่ยวกับการศึกษาของบุตรหลาน ข้อมูลในส่วนนี้ได้เก็บไว้ในในช่วงหลัง ๆ ของการปฏิบัติงานภาคสนาม เมื่อผู้วิจัยคุ้นเคยกับชาวบ้านดีจนแน่ใจว่าได้ข้อมูลที่เชื่อถือได้ในส่วนที่เกี่ยวกับการสังเกตในห้องเรียน ผู้วิจัยได้เข้าไปสังเกตการสอนของครูในเมื่อแน่ใจในความสนิทสนมกับครูคนนั้นเป็นอย่างดีแล้ว ซึ่งเป็นช่วงหลัง ๆ ของการปฏิบัติงานภาคสนาม โดยเข้าไปช่วยจัดกิจกรรมในกรณีในห้องเรียนนั้นต้องจัดกิจกรรม ซึ่งครูคนเดียวอาจจะดูแลและความคุมไม่ทั่วถึง (ในห้องอนุบาล) นอกจากสังเกตห้องเรียนที่ผู้วิจัยสอนเอง บางครั้งสังเกตอยู่นอกห้องเรียน ในวิชาที่ไม่มีความจำเป็นต้องเข้าไปช่วยครูผู้สอน เพื่อมิให้นักเรียนรู้สึกว่าการสังเกตที่ผู้วิจัยเข้าไปนั่งอยู่เฉย ๆ ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ของนักวิจัยกับครูผู้สอนด้วย นอกเหนือจากการสังเกตการจัดกิจกรรมในห้องเรียนแล้ว ผู้วิจัยยังเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมเข้าค่ายพักแรม กิจกรรมวันเด็ก กิจกรรมวันไหว้ครู กิจกรรมวันอาสาฬหบูชาของ ทั้งสองโรงเรียน และได้เข้าไปสังเกตการณ์ในการประชุมครูในโรงเรียน และในกลุ่มโรงเรียนเป็นบางครั้งอีกด้วย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย (ดูภาคผนวก ข) ครึ่งนี้ ประกอบด้วย

1. แบบบันทึกการสังเกต (ดูภาคผนวก ข ส่วนที่ 1) ซึ่งสังเกตในเรื่องต่อไปนี้
 - 1.1 สภาพทั่วไปของโรงเรียนและชุมชน (ฉบับที่ 1 และฉบับที่ 2)
 - 1.2 กิจกรรมและเหตุการณ์ประจำวันที่เกิดขึ้นในโรงเรียน (ฉบับที่ 3)
 - 1.3 กิจกรรมการเรียนการสอนในห้องเรียน (ฉบับที่ 4)
 - 1.4 ลักษณะการจัดห้องต่าง ๆ เช่น ห้องเรียน ห้องธุรการ ห้องสมุด ห้องสื่อ เป็นต้น (ฉบับที่ 5)
 - 1.5 การปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันของครู และกับนักเรียน (ฉบับที่ 6)
2. แบบสัมภาษณ์ (ดูภาคผนวก ข ส่วนที่ 2) ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการเป็นหลัก โดยมีประเด็นคำถามกว้าง ๆ ดังต่อไปนี้
 - 2.1 สัมภาษณ์อาจารย์ใหญ่และผู้ช่วยในเรื่องการบริหารงานทั้ง 6 งาน ในโรงเรียนในประเด็นการจัดการ ปัญหาอุปสรรค และวิธีการแก้ไข(ฉบับที่ 1)

- 2.2 สัมภาษณ์ครูผู้รับผิดชอบงานวิชาการ ในประเด็นการปฏิบัติ ปัญหา อุปสรรค และวิธีการแก้ไข (ฉบับที่ 2)
- 2.3 สัมภาษณ์ครูผู้สอนในประเด็นการใช้สื่อการสอน การทำแผนการสอน การวัดผล การประเมินผล การส่งเสริมและสนับสนุนนักเรียน ตลอดจนงานธุรการในชั้นเรียน (ฉบับที่ 3)
- 2.4 สัมภาษณ์นักเรียนเกี่ยวกับการสอนของครู และกิจกรรมต่าง ๆ ที่ทางโรงเรียนจัดให้ (ฉบับที่ 4)
- 2.5 สัมภาษณ์ผู้ปกครอง ในเรื่องความต้องการที่อยากได้จากทางโรงเรียน ความคิดเห็นทั่วไปเกี่ยวกับโรงเรียนและครู (ฉบับที่ 5)
- 2.6 สัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง เช่น ศึกษานิเทศก์ หัวหน้ากลุ่มโรงเรียน ครูเก่าในโรงเรียนที่ทำวิจัยทั้งสองโรงเรียน ในประเด็นความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดการการศึกษาของทั้ง 2 โรงเรียน (ฉบับที่ 6)
3. แบบสำรวจรายการ (ดูภาคผนวก ข ส่วนที่ 3)
 - 3.1 แบบสำรวจรายการจำนวนครู นักเรียน วุฒิครู วิชาเอกของครู ปริมาณงานที่รับผิดชอบของครูแต่ละคน งบประมาณ รางวัลและเกียรติบัตรต่าง ๆ ที่โรงเรียนได้รับ (ฉบับที่ 1)
 - 3.2 แบบสำรวจรายการเกี่ยวกับอาคารสถานที่และบริเวณโรงเรียน เช่น จำนวนอาคารเรียน อาคารประกอบอื่น ๆ รั้ว สนามหญ้า สนามเด็กเล่น สนามกีฬาต่าง ๆ สวนหย่อม (ฉบับที่ 2)
 - 3.3 แบบสำรวจรายการเกี่ยวกับสภาพบรรยากาศทั้งภายในและนอกห้องเรียน เช่น การจัดมุมประสบการณ์ต่าง ๆ ในชั้นเรียน ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความสะอาดสวยงาม และการดูแลสุขลักษณะในการจัดห้องต่าง ๆ บรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ในห้องเรียน เช่น การจัดป้ายนิเทศการ การจัดสวนหย่อมและมุมการเรียนรู้ต่าง ๆ (ฉบับที่ 3)

3.4 แบบสำรวจรายการภาวะเศรษฐกิจของชุมชน เช่นอาชีพหลัก อาชีพรอง รายได้ประจำ และค่าใช้จ่ายต่าง ๆ (โดยเฉพาะค่าใช้จ่ายสำหรับการศึกษานักเรียน (ฉบับที่ 4)

4. แบบบันทึกภาคสนาม (ดูภาคผนวก ข ส่วนที่ 4)

การตรวจสอบข้อมูล

ผู้วิจัยทำการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล เพื่อวัตถุประสงค์ 3 ประการ (ตามที่ ชนะ กองไตรย์, 2537 ได้เสนอแนะไว้) ดังนี้

- ก. ข้อมูลเพียงพอหรือไม่
- ข. ข้อมูลน่าเชื่อถือเพียงใด
- ค. ข้อมูลถูกต้องหรือไม่

การตรวจสอบข้อมูล เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องน่าเชื่อถือ ผู้วิจัยใช้การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) โดยการตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) คือ การตรวจสอบแหล่งของข้อมูลจากแหล่งเวลา แหล่งสถานที่ และแหล่งบุคคลโดยผู้วิจัยดำเนินการ ดังนี้

1. แหล่งเวลา ผู้วิจัยสังเกตและสัมภาษณ์เรื่องเดียวกันในเวลาที่แตกต่างกัน
2. แหล่งสถานที่ ใช้การสังเกตและสัมภาษณ์ในที่ที่แตกต่างกัน เช่น ณะรับประทาน อาหารกลางวัน ณะอยู่ในห้องพักครู ณะนั่งพักระหว่างรอเข้าสอน
3. แหล่งบุคคล ใช้การถามคนที่อยู่ใกล้ชิด หรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มผู้ถูกวิจัย ในบางครั้งผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ศึกษานิเทศก์ หรือประธานกลุ่มโรงเรียน

การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีรวบรวมข้อมูล (Methodological Triangulation) คือ วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ กัน เพื่อรวบรวมข้อมูลในเรื่องเดียวกัน เช่น ใช้การสังเกตควบคู่กับการซักถาม พร้อมกันนั้นก็ศึกษาข้อมูลจากแหล่งเอกสารประกอบไปด้วย โดยผู้วิจัยใช้การสังเกตการทำงานธุรการในชั้นเรียนของครู บันทึกการประชุม คำสั่งต่าง ๆ ของโรงเรียน รางวัล และใบประกาศเกียรติคุณต่าง ๆ ร่วมกับการสัมภาษณ์เป็นเรื่อง ๆ ไป

นอกจากการตรวจสอบด้วยวิธีการที่กล่าวมาแล้วในการวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น ผู้วิจัยยังได้ให้ครูผู้สอนทั้งสองแห่งตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล และเมื่อเขียนรายงานการวิจัยเสร็จแล้ว ก็ให้ครูดังกล่าวตรวจสอบความถูกต้องอีกครั้งหนึ่ง

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัย ได้วิเคราะห์และตีความหมายข้อมูลที่ได้อยู่ตลอดเวลาขณะที่ปฏิบัติงานภาคสนาม นอกจากนี้ยังมีการวิเคราะห์สรุปข้อมูลเป็นระยะ ๆ ในช่วงที่ผู้วิจัยกลับเข้ามาพบอาจารย์ที่ปรึกษา เพื่ออภิปรายถึงปัญหา และขอคำแนะนำในการดำเนินการต่อไป

อนึ่งในการวิเคราะห์ข้อมูลนั้น ผู้วิจัยตีความและทำความเข้าใจข้อมูลโดยวิธีเชิงอุปนัย (Analytic induction) คือ การตีความและสร้างข้อสรุปจากข้อมูลที่ได้จากการสังเกต สัมภาษณ์ สัมภาษณ์ และการบันทึกภาคสนามเป็นสำคัญ และใช้วิธีการหาค่าความถี่ ค่าเฉลี่ย ร้อยละ สำหรับวิเคราะห์ข้อมูลที่เป็นปริมาณ